

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13827660>

TUSH OSHIQ-MASHUQA QISMATINING BADIY IFODACHISI SIFATIDA

Umaraliyeva Chinoroy Umarali qizi

Surxondaryo viloyati Otinsoy tumani 13-maktab o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Tush motivi- qadim zamonlardan badiiy tasvir vositasi bo'lib bu xalq dostonlarida ham, yozma asarlarda ham oshiq-mashuqa qismatining badiiy tasvir etuvchi vosita sifatida xizmat qilgan. Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarida tush motivi, uning Otabek va Kumush taqdirini gavalantirishda muhim vosita ekanligi haqida so'z yuritiladi.

Tayanch so'zlar.

Motiv, Qur'oni karim, "O'tkan kunlar", ramz, detal, badiiy obraz, rahmoniy tush, shaytoniy tush.

АННОТАЦИЯ

Мотив мечты с древних времен являясь средством художественного представления, служил и служит в народном эпосе и произведенных после них произведениях представителем влюбленных судьб. В том числе, в этой статье говорится о произведении "Уткан кунлар", автором которой является Абдулла Кодирий, именно в этом произведении мотив мечты в олицетворении судьбы Атабека и Кумуша является опорой этого средства.

Ключевые слова.

Мотив, священная книга «Qur'oni karim», «Уткан кунлар», символ, деталь, художественный образ, божественный сон, дьявольский сон.

ANNOTATION.

The notion of dream has been one of the literar arts in folk eposes and it has served as a picture of people's fates who are in love with each other. For instance, dream is told as a vital stimul to describe Otabek and Kumush's fates in "O'tkan kunlar" By A. Kodiriy.

Key words.

Motive, Qor'ani karim, "O'tkan kunlar", symbol, detail, literary image, devil dream, rehman dream.

Insonlar uyqu asnosida ko‘rgan narsalarini, voqea-hodisalarni tush deymiz”. O‘zbek tilining izohli lug‘ati ”da ham: “Ro‘yo–ko‘rish, tush ko‘rish, tushda ko‘rilgan narsa.” Tush haqida ikki nuqtai nazarga ko‘ra fikr yuritish mumkin:

- 1 Ishonch jihatidan.
- 2 Ilm-fan jihatidan.

Ishonch-e’tiqodga ko‘ra tush haqida gapirilganda, uch xil tush ko‘zga tashlanadi:

1. Rahmoniy tushlar.
2. Shaytoniy tushlar.
3. Kundalik voqea hodisalarning ta’siri ostida yoki vujudagi bezovtalik natijasida yuzaga keluvchi tushlar.

Rahmoniy tushlar-xushxabar yoki ogohlantirish mohiyatida farishtalar vositasida uxlaganlarning ruhlariga ta’sir etuvchi tushlardir. Bu tushlar haq-rostdir va ularga ishonish kerak.

Qur’oni karimda ham ochiq-ravshan tarzda bu xil tushlar haqida so‘z yuritiladi. Bu tushlar odatda yoki biror voqea-hodisa xushxabarini yetkazadi yoxud yuz berajak biror falokatdan ogoh etadi.

Tush motividan xalq og‘zaki ijodida, qadimgi adabiyot namunalarida, mumtoz adabiyotda, ma’rifatchilik adabiyotida, jadid adabiyotida, jumladan, XX-asrning 2-yarmi adabiyotida va mustaqillik davri adabiyotlarida ham unumli foydalanilgan.

Shuningdek, O‘zbek milliy romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar” romanida asarning bosh qahramonlari Otabek va Kumush qismatini yoritishda tush motividan yuksak mahorat bilan foydalangan. Tush asardagi asosiy voqealar rivojini boshqarishda, oshiq-mashuqa holatini va taqdirini batafsil tasvirlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Asarning “Bek oshiq” bobida keltirilgan parchaga diqqatimizni qarataylik¹: ” Hujra ichiga birmuncha quloq solib o‘tirgandan keyin, uzun tin olib, boshini tirqishdan uzdi, Otabekning pishillab uxlag‘an tovshini eshitib bir darajada tinchlandi. Vasvasadan ariyozg‘an bo‘lsa ham o‘rnidan qo‘zg‘almadi, nima uchundir tag‘in ham sovuqqa junjib o‘ltira berdi. Oradan yana bir nech daqiqa fursat o‘tib, Hasanali tamom tinchlandi ham turib ketmakchi bo‘ldi va shu holatda ichkaridan uyqusirash eshitdi.

- <Qora ko‘zlari, kamon qoshlari...>

- Aaa,-dedi Hasanali va qaytadan qulog‘ini tirqishg‘a olib bordi. Endi uning butun borlig‘i quloq bo‘lib aylangan, o‘zini unutib barcha diqqati hujra ichiga oqg‘an edi. O‘rtadan ko‘p fursat o‘tmadi, boyag‘i uyqusirash yana takrorlardi.

1 Qodiriy, O‘tkan kunlar “Sharq” nashriyoti, Toshkent 2016., 23-bet

- <Oy kabi yuzlar, kulib boqishlar, cho‘chib qochishlar....Uff >

- Hasanali uchun birinchida onglashilmay qolg‘on ma‘nolar bu keyingi gap bilan yeshildi. Hasanali endigi o‘lturushni ortiqcha topib o‘rnidan turdi, hujrasiga kira ekan, boshini chayqab o‘zicha so‘zlandi:

- Bek oshiq! “.

Bu parchadan anglashilgan holat shuni isbotlaydiki, tush inson ruhiyatining ko‘zgusi, insonning botinida kechayotgan jarayon tushida ham aks etishi, ya‘ni uyqu holatida inson ruhiy dunyosining erkinligi, ong osti hislarini aql kabi qolipda saqlab bo‘lmasligi, ulardagi axborot aqliy axborotdan haqqoniyroq ekanini ta‘kidlamog‘da. Shu sababli uyquda odam rost dunyo bilan to‘qnashadi, uyqu paytidagi faoliyat jismning emas, ma‘naviy dunyoning faoliyatidir. Boshqacha aytganda uyg‘oq odamda soxtalik ko‘proq bo‘ladi. Uyqu payti inson haqiqiy hislar bilan yaqinlashadi. Uyqu payti- inson dunyosining eng katta rostgo‘yigidir.

O‘z his-tuyg‘ularini, ichki kechinmalarini yuzaga chiqarishga iymangan o‘zbek yigiti timsoli Otabekning ruhiy holatini tush oshkor qildi. Otabekning bu holatidan Hasanali o‘zining tilidan yoki xat orqali emas aynan tush vositada xabar topadi. Qodiriy o‘zbekona uyat, sharm-hayoni tush motivi orqali tasvirleydi. Xuddi shu tush tasviri Otabekning hayotiga keskin burilish yasadi.

Asardagi yana bir tush tasviriga diqqatimizni qarataylik: ¹ “Otabek shu yo‘sun ivir-jivir, achchiq va chuchuk holat ichida uxlab ketdi. Bir-ikki kun miyonasidagi kechinmalar turlik rang bilan uning uyquliy dimog‘ida akslana boshladilar... Cho‘chib uyg‘ondi...Yonida Kumush...Zaynab yo‘q edi. Uyquliy ko‘zi bilan narigi uyga quloq soldi, hanuz boyag‘i tovushni eshitdi va o‘ng yonini ko‘rpaga bosib ko‘rpaga burkandi, mundan keyin tinchib uxlab ketdi...

Tush ko‘rar edi: “Chamanda gullar ochilg‘an emish... Bu gulshan uning o‘ziniki emish...Ul rango-rang chechaklardan ko‘zini ololmas emish. Tevarakka kelgan yovdan xavf bor emish... Xanjarini ushlab yovg‘a qarshi chiqq‘an emish...Yov qochqan emish...Yov orasida onasi ham bor, otasi ham ko‘rinar emish...qaytib chamanga kirsam bir sigir gulni bosib, yanchib o‘tlab yurg‘an emish...Bu holdan o‘zini unutkan va qo‘lidag‘i xanjari bilan sigirga yugirgan emish... Sigir emas sariq sochlik albasti emish... Darmonsizlang‘an va xanjari qo‘lidan tushkan emish... Dunyoni qorong‘uliy bosqan emish...” Bu tush-Otabek uchun ogohlantirish tushidir. Bilamizki, islom dinida o‘ng tomon ibtido sifatida qaraladi. Ishni o‘ngdan boshlash sunnatlardan biri sanaladi. Uyga qadam qo‘yganda birinchi o‘ng oyoq bilan kiriladi, dasturxonga avval o‘ng qo‘l uzatiladi, namozda avval o‘ng yelkaga salom beriladi. Xo‘sh, Otabek nega aynan o‘ng tomoni bilan uxlaganda shu tushni ko‘rdi? Bu tush rahmoniy tush

1 Qodiriy ,O‘tkan kunlar “Sharq” nashriyoti,Toshkent.,2016-yil 373-bet.

ekanligini anglatadi va Otabekning qismatini tush orqali o'ziga a'yon qilish vositasi hisoblanadi.

Asardagi hech bir detal, motiv, ramz tasodifiy emas, ularning har biri yozuvchi tomonidan nimanidir tasvirlovchi vositachisi sifatida asarga olib kiriladi. Tan olib aytish kerakki, Qodiriy tush motivini asarga olib kirish bilan bir qatorda undan samarali, to'g'ri va o'z o'rnida foydala olgan. Fikimizning isboti sifatida tush tasvirida aks etgan ramzlarga to'xtalib o'tsak: tushdagi chaman-Otabekning hayoti bo'lsa, gullar-kelajagidir. Yov o'sha-davr va ota-onasi sigirni esa Zaynab deyish mumkin. Otabek farzandli bo'ldi, hayotining gullagan davri shuning uchun tushida ham gulzor. Tushda yov haqida gap ketar ekan quyidagi gapga e'tiborimizni qaratsak, YOY ORASIDA ONASI HAM BOR... OTASI HAM KO'RINAR EMISH... Otabekning Zaynabga uylanishi asosan, O'zbekoyimning va O'zbekoyimning tazyiqlari natijasi o'laroq Yusufbek hojining ham boshqa so'z bilan aytganda bu to'y "Ota-ona orzusi" emasmi? Kumush Yusufbek hojining xonadoniga kelgandan keyin uni uzoqroq muddat xonadonlarida olib qolish O'zbekoyimning orzu-havasi emasmi? Kumush qolgandan keyin Kumushni Zaynabdan ko'ra ustunroq qo'yishi, Yusufbek hoji "Zaynab siz bilan va manim orzu havasimiz emasmi deyishlariga javoban: "Zaynabni xudoy ko'tarsin, ayb o'zida..." deguvchi O'zbekoyim emasmi? O'zbek millatida hech qaysi xonadonda ota-onaga "Siz aybdorsiz " deb farzand tomidan aytilmaydi. Zukko Qodiriy asardagi ota-ona aybini va oshiq-ma'shuqa qismat chizgilarini tush motivida mujassamlashtirishni uddaladi. Endi tushdagi sigir timsolidagi Zaynabga to'xtalsak: Zaynab shu kungacha xuddi sigirdek, faqat kundalik mayda tashvishlarga o'ralashib yurgan, o'z taqdiriga, o'z qismatiga butunlay e'tiborsiz edi. Keyin esa u qotilikka qo'l urdi. Endi u insoniylik darajasidan chiqdi, nimadandir himoyalani uchun emas, balki oxirini o'ylamay faqat Kumushdan qutulush uchungina qotillik qildi. Endi u xuddi tushdagidek alvastiga aylandi. Bundan tashqari, yozuvchi alvastining sochini aynan sariq rangda deyishi ham bejiz emas. Bu yerda sariq rang ayriliq ramzi sifatida berilgan va shu rangdagi soch ayriliqning sababchisiga tegishli. Asardagi nafaqat tush motivining to'g'ri tanlanishi, balki hamma ramzdan, detaldan o'z o'rnida foydalanish yozuvchining mahoratini ko'rsatib, asarining uzoq vaqt yashovchalik qobiliyatini oshiradi.

Tush inson ruhiy dunyosining ajralmas, murakkab va muhim qismidir. Sharqda qadim zamondan tushga shunchalik teran e'tibor bilan munosabatda bo'linganki, inson tabiatidan tortib u yegan taomgacha tushga ta'sir qilishi mumkinligini yaxshi bilishgan.

Dunyoda biror badiiy asar yo'qki unda milliylik ruhi o'z xalqi mentaliteti aks etmagan bo'lsa. Yozuvchi badiiy asar g'oyasini o'zi yashayotgan jamiyatdan, asar qahramonlarini o'z atrofidan, undagi detallarni, ramzlarni, motivlarni esa o'zi ko'rgan, ishongan va ming yillar davomida o'z xalqi orasida avlodan-avlodga o'tib kelayotgan

va qon-qoniga singib ketgan narsalaridan oladi. Haqiqiy yozuvchi hayotda hech qachon bo‘lmagan va bo‘lishi mumkin bo‘lmagan voqelikni, tushunchani, obrazni o‘z asariga kiritmaydi. Adabiyotda ixtiro ya’ni yo‘q narsani bor qilish mavjud emas, adabiyotda kashfiyot bor unda insonlarga noma’lum va mavhum bo‘lgan tushunchalarni gavdalantirish, tasvirlash bor. Adabiyot ana shu kashfiyoti orqali bizning ruhimizga dalda va tarbiyachi bo‘lishi bilan qadrlil va ardoqlidir. Qodiriy ham o‘zbek adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan siymolardan, oltin qalam sohiblaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy , “O‘tkan kunlar ”, Toshkent, “Sharq ” nashriyoti., 2016
2. Jabbor Eshonqul, “O‘zbek folklorida tush va uning badiiy talqini” T.”Fan” nashriyoti.,2011
3. Imom Nablusiy , “Tush ta’birlari to‘plami ” T.,2016
4. Uzoq Jo‘raqulov, “Nazariy poetika masalalari ” T., “G‘afur G‘ulom” nashriyoti, 2015